JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kananen, Anitta

Title: Immanuel Kant poliittisena teoreetikkona ja intellektuellina : lectio praecursoria

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2022

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

Please cite the original version:

Kananen, A. (2022). Immanuel Kant poliittisena teoreetikkona ja intellektuellina : lectio praecursoria. Politiikka, 64(3), 296-300. https://doi.org/10.37452/politiikka.121381

Immanuel Kant poliittisena teoreetikkona ja intellektuellina

Lectio praecursoria

ANITTA KANANEN

Väitökseni käsittelee Immanuel Kantin (1724–1804) poliittista ajattelua. Kantin nimi on monille tuttu, jokainen lukion käynyt suomalainen on ainakin kuullut hänestä. Mutta mitä Kantin kirjoituksista ja ajattelusta tiedetään, se onkin jo toinen juttu. Ja jos vielä kavennetaan näkökulmaa hänen poliittiseen ajatteluunsa, tietoa ei ehkä enää lopulta olekaan kovin runsaasti.

Kantista on kirjoitettu varmaan kohtuullisen kokoisen kirjaston verran tutkimuksia. Vaikka hänen tekstiensä poliittiset analyysit ovat ilahduttavasti lisääntyneet viime vuosina, julkaisuissa painottuvat edelleen filosofian alan tutkimukset. Suomenkielistä tutkimuskirjallisuutta Kantista on yllättävän vähän, varsinkin hänen poliittista ajatteluaan koskevaa materiaalia on todella niukasti saatavilla.

Ehkäpä on paikallaan muutama sana Kantin elämästä 1700-luvun Preussin syrjäisessä itäkolkassa, Königsbergin kaupungissa.

Kantia kuvataan elintavoiltaan tiukan säntilliseksi. Tämä käsitys pitää kyllä vanhemman Kantin kohdalla paikkansa. Nuoren Kantin edesottamuksista löytyy kuitenkin myös vilkkaampaan elämäntapaan viittaavia aikalaismerkintöjä. Esimerkiksi opiskelijarientoihin hän otti innolla osaa, jopa siinä määrin, että opettajat seurasivat huolestuneina, että saakohan tuo nuori mies vietyä opintonsa loppuun asti.

Yhtä soittoa opinnot eivät sujuneetkaan. Nykyisin sanottaisiin, että Kant ei valmistunut tavoiteajassa. Hän kirjautui 16-vuotiaana kotikaupunkinsa Albertina-yliopistoon vuonna 1740, mutta jätti opinnot kesken kuusi vuotta myöhemmin. Kant piti välivuoden tai oikeammin kaikkiaan kuusi välivuotta. Ne kuluivat pätkätöissä varakkaiden perheiden kotiopettajana. Opettamisesta sai jonkinmoisen toimeentulon, mutta yhtä tärkeää oli oppia ranskan kieltä ja seurustelutaitoja.

Välivuosiensa jälkeen Kant kuitenkin palasi yliopistoon, teki maisterin tutkinnon loppuun ja sai myös *Privatdozent*-tittelin vuonna 1755. Se oikeutti opettamiseen muttei kuitenkaan vakituiseen palkkaan.

Samana vuonna 1755 Kant teki maisterintutkinnon, hänet promovoitiin, ja hän väitteli Albertinan sääntöjen mukaan latinaksi. – No, nykyisinkin saattaa kuulemani mukaan joillakin väitöstyö vähän venähtää, ei se niin tavatonta ole.

Väitöksensä ja habilitaatiotyönsä lisäksi hän julkaisi joitakin tutkielmia latinan kielellä, mutta muutoin hän käytti saksaa. Kant omisti Fredrik Suurelle ainakin kosmologiaa käsittelevän varhaisen julkaisunsa vuonna 1755, kuitenkin ehkä enemmän poliittisista syistä kuin pelkästään ihastuksesta.

Dosentin tulot koostuivat opiskelijoilta saaduista vapaaehtoisista luentomaksuista. Kerrotaan, että tilat täyttyivät Kantin opettaessa, vaikka mikään räväkkä kansanvillitsijä hän ei liene ollutkaan. Opiskelijoiden kanssa hän tiettävästi viihtyi hyvin.

Politiikka 64:3, s. 296–300, 2022
https://doi.org/10.37452/politiikka.121381

Vuonna 1770 Kant vihdoin sai kauan kaipaamansa metafysiikan ja logiikan professuurin Königsbergistä, ja elämä asettui taloudellisesti suotuisampaan asentoon.

Erillistä hallintoa ei 1700-luvun yliopistoissa tunnettu, vaan dekaanit hoitivat myös mahdolliset valtionhallinnon lausuntopyynnöt ja pääsykuulustelut. Dekaanivuoro kiersi professorikunnassa, ja koska tuolloin tiedekunnat eivät esimerkiksi laatineet omia strategioita tai toimintasuunnitelmia, puolen vuoden pesti kerrallaan riitti hallintoasioiden hoitamiseen.

Noin viidentoista professorivuoden aikana Kant sai rahat säästöön omaa taloa varten. Hän osti kaupunkitalon keskustasta, ja mikä tärkeintä, siinä oli oma luentosali. Onhan nykyäänkin professoreita, jotka ovat hankkineet talon. Omaa luentosalia en ole kuitenkaan kuullut kenelläkään, edes professorilla, talossaan olevan.

Professori Kantin päivärytmi oli tarkkaan ”Excelissä”, kuten nykyisin sanottaisiin. Hän heräsi viideltä ja aloitti luennot seitsemältä.

Puolen päivän aikaan seurasi lounas, johon oli aina kutsuttu useita vieraita, niin akateemista väkeä kuin myös porvaristoa yliopiston ulkopuolelta. Kantin aterialla oli tarjolla pari–kolme ruokalajia ja puoli pulloa punaviiniä kutakin ruokailijaa kohti. Ja lounaalla todella keskusteltiin, kolmesta jopa viiteen tuntiin.

Sitten oli vuorossa Kantin kuuluisa päiväkävely, jonka mukaan kerrotaan naapureiden tarkistaneen kellojensa ajan. Legendaa, arvelisin, ei Königsbergin kohtalaisen köyhillä porvareilla ollut varaa ainakaan taskunauriisiin – sellaisista uusista keksinnöistä kuin rannekelloista puhumattakaan. Loppu päivä kuluikin sitten kymmeneen asti kirjoitustyössä.

***

Kant kiinnostui poliittisista ja valtiollisista teemoista vahvemmin 60-vuotiaana eli 1780-luvulla saatuaan suuret pääteoksensa valmiiksi. Hän seurasi uutisia lehtien, kirjeenvaihdon ja keskustelujen kautta, ja hän oli tietoinen myös siitä, mitä Berliinin valistuspiireissä touhuttiin. Jos jälleen vertaa nykypäivään, niin paperipostin kulun avulla ei mitenkään pysyisi ainakaan Jyväskylässä kärryillä pääkaupungin oppineiden tekemisistä, mutta tuolloin Königsbergin ja Berliinin välinen posti oli ilmeisen toimiva.

Kant otti myös innokkaasti osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun julkaisevana intellektuellina. Hän toteutti näin omaa ”*Freiheit der Feder*” – sulkakynän vapaus -ohjelmaansa, jonka hän itse asetti ainoaksi kansan vastarinnan ja vaikuttamisen mahdollisuudeksi. Valistus ei poliittisena prosessina voinut toteutua ilman julkaisu- ja mielipiteenvapautta, jota Kant peräänkuulutti vahvasti teksteissään.

Kantin mukaan myös teoreettisen ajattelun kehittyminen tarvitsee julkista keskusteluareenaa. Filosofi ei ole yksinäinen nero, vaan hän testaa ja muokkaa ajatuksiaan avoimessa julkisessa keskustelussa toisten kanssa.

Preussissa vallitsi valtiollinen sensuuri koko Kantin elinajan – ja tietenkin sitä ennen sekä sen jälkeenkin. Sensoreina toimivat myös yliopistojen professorit. Sensuurioikeuksista jopa kilpailtiin, koska yliopistot ja professorit saivat niistä kivasti sivutuloa. Ihan kaikki painotyöt tarkastettiin, ja sitä pidettiin myös tavallisena akateemisena toimintana. Kantille ei tosin kertynyt kovin paljon sensuroitavia kirjoja, koska metafysiikasta julkaistiin kohtalaisen vähän kirjallisuutta.

Kant sai itsekin kohdalleen maistiaisen valtion sensuurista. Preussin henkinen ilmapiiri muuttui pitkään hallinneen Fredrik Suuren kuoltua vuonna 1786. Fredrik Suuri ei ollut kiinnostunut uskonnosta, sitä sai arvostella. Myöskään filosofien ”vaikeasti ymmärrettävistä” teksteistä hän ei uskonut koituvan itselleen tai hallinnolleen harmia. Hänen asenteensa loi ehkä joillekin kuvitelmaa valistuskuninkaasta, mitä luonnehdintaa näkee paikoin käytettävän. Fredrik Suuri piti kuitenkin tiukasti kiinni siitä, että kirjoitukset eivät kajonneet kriittisesti valtion toimintaan tai hallintoon.

Fredrik Wilhelm Toisen tultua valtaan vuonna 1786 hänen pietistinen ministerinsä Johann Christoph Woellner (1732–1800) käänsi sensuurin kärjen uskonnon suuntaan. Woellnerin vaikutuksesta Kant sai kuninkaalta kabinettikäskyllä julkaisu- ja opetuskiellon vuonna 1794. Siinä luki, että Kant ei saa enää turmella nuorisoa vääriä teologisia oppeja levittävällä opetuksellaan tai kirjoituksillaan. Kantin kannattajat vetosivat hallintoon määräyksen peruuttamiseksi, mutta käsky pysyi voimassa.

Vaikka kiellon perustelussa mainitaan uskonnolliset käsitykset, taustalla oli todennäköisesti muitakin syitä. Hallinnossa pelättiin Ranskan tapahtumien mahdollista leviämistä, ja Kantin sympatiat Ranskan vallankumousta kohtaan olivat yleisesti tiedossa.

Kant tunnettiin myös vahvana oikeusfilosofina, joka arvosteli keskusteluissa suoraan ja julkaisuissa hieman peitellymmin hallitusvaltaa siitä, ettei se kunnioittanut oikeuslaitoksen riippumattomuutta. Kant oli ehkä osalle virkamieskuntaa kiusallinen piikki lihassa. Vähäpätöisemmistäkin kuninkaan arvostelusta saattoi aiemmin joutua vankilaan, joten Kant pääsi oikeastaan aika vähällä.

Laillisuus onkin yksi Kantin pääteemoista. Hänen mukaansa jopa paholaiset – ”*die Teufel*” – voivat muodostaa kunnon kansan, jos he vaan noudattavat lakia (*Zum ewigen Frieden*, 1795). Tämähän tarkoittaa toisin sanoen sitä, että lait on laadittava pahoja ihmisiä varten, niin ettei niissä ole mahdollisuutta toimia omavaltaisesti väärin perustein. Nykyisin uutisia lukiessa tulee mieleen, että miksei esimerkiksi Euroopan unionin perussopimusta tehtäessä muistettu katsoa Kantin oppeja.

Fredrik Wilhelm Toisen kuoltua vuonna 1797 ja tämän seuraajan Fredrik Wilhelm Kolmannen astuttua valtaan Kant jatkoi julkaisemista, koska ei katsonut kiellon enää olevan voimassa kuninkaan vaihduttua. Seuraavana vuonna 1798 Kant julkaisi *Streit der Fakultäten* -kirjoituksen, jossa hän esittää eräänlaista yliopistouudistusta.

Preussin ja Euroopan yliopistoissa vallitsi vanha jako kolmeen ylempään ja yhteen alempaan tiedekuntaan. Filosofia palveli alempana propedeuttisena tiedekuntana ylempiä eli teologista, lääketieteellistä ja lainopillista tiedekuntaa. Kant kritisoi kirjoituksellaan tätä vanhaa käytäntöä. Kant ehdotti, että filosofia on korotettava samalle tasolle muiden tiedekuntien kanssa ja jopa ylemmäksi, muiden disipliinien tieteenfilosofiseksi tarkastajaksi.

Yliopiston sisällä oli myös liikehdintää. Filosofia oli innovatiivisin tiedekunta, jonne yritettiin istuttaa uusia oppiaineita, esimerkiksi kameralistiikkaa, finanssioppia, merenkulkua, kaivosteollisuutta ja tekniikkaa. Königsbergin Albertinassa ei näistä oikein innostuttu. Filosofeja ei niinkään arveluttanut oman oppiaineensa asema kuin nykysinkin tutulta kuulostava huoli valmistuvien alumnien työllistymisestä. Königsbergin kehittymätön elinkeinoelämä ei pystynyt palkkaamaan kaikkia yliopistollisen koulutuksen saaneita osaajia.

Kant katsoi, että filosofia oli tuolloin ainoa vapaa tiedekunta, koska se ei ole suoraan kosketuksissa tavalliseen kansaan. Ylemmät tiedekunnat suorittavat hallitukselle tärkeää tehtävää

valmistamalla sille virkamiehiä, ”työkaluja” . Papit, juristit ja lääkärit ovat Kantin sanoin hallituksen kauppamiehiä kentällä, mutta myös linkki yliopiston ja muun maailman välillä. Heidän tehtävänsä koskettaa kansalaisten käytännön hyvinvointia sielun, yhteiselämän ja ruumiin alueella.

Valistuskirjoituksessaan (*Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* 1784) Kant muistuttaa, että virkamiehet voivat harrastaa vapaata järkeilyä varsinaisen virkatyön ulkopuolella. Mutta virka-aikana, esimerkiksi saarnastuolista saa opettaa vain tiedekunnassa omaksuttua oppia. Ei saa lähteä populistisesti lupailemaan ainakaan iankaikkista elämää.

Hallitus tarvitsee yliopistoja kouluttamaan virkamiehiä ja hyötyy heistä, mutta opetuksellisen kontrollin on kuitenkin pysyttävä tiedekunnilla. Hallitsija ja hallinto saavat teologeilta tietoa kansan sisimmistä toiveista voidakseen ohjailla niitä. Oikeustieteen tehtävänä taas on pitää kansalaiset kuuliaisina laeille. Lääketiede puolestaan takaa sen, että hallituksella on runsas joukko terveitä kansalaisia käytettävissään.

Kant tarjoaa hallitsijalle näitä ylempien tiedekuntien hyvin koulutettuja alumneja työkaluiksi. Mutta filosofeja hän esittää hallinnon neuvonantajiksi ja perustelee, että sellaisesta toiminnasta olisi pelkkää hyötyä hallinnolle. Vastavuoroisesti hän esittää, että yliopistot tällaisia palveluita vastaan saisivat vapauden itsenäisesti ratkoa opilliset kiistansa ilman hallituksen sekaantumista asiaan. Kant nosti näin tavallaan valtionhallinnon myös tiedekuntien kiistelyn osapuoleksi.

Samaa retoriikkaa Kant käyttää esimerkiksi jo mainitussa valistustekstissään. Hän lupaa esivallalle vastalahjaksi oppineiden kuuliaisuutta, jos heille vain sallitaan julkaisemisen vapaus. Tosiasiassa Preussissa 1700-luvun lopulla oppineet olivat ja olisivat olleet kuuliaisia joka tapauksessa.

Kant on käsittelemissäni teksteissä paikoin hyvin ristiriitainen. Kuten mainittiin, ainoa vastarinnan mahdollisuus on vapaus käyttää sulkakynää. Toisaalta Kant ihaili Ranskan vallankumousta ja pysyi sen kannattajana väkivallan kautenakin. Esimerkiksi tämä ristiriita hämmentää tutkijoita edelleen.

Väitöskirja ”Immanuel Kant poliittisena teoreetikkona ja intellektuellina” tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 23.10.2021. Vastaväittäjänä toimi Stellvertretende Leiterin, Doktor Carola Häntsch (Universität Greifswald) ja kustoksena professori Pekka Korhonen (Jyväskylän yliopisto).

KESKEISET LÄHTEET

Gulyga, Arsenij. [1977] 2004. *Immanuel Kant. Eine Biographie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp

Geier, Manfred. [2003] 2005. *Kants Welt. Eine Bibliographie*. Rowolt.

Immanuel Kant. Sein Leben in Darstellungen von Zeitgenossen. 1912. Die Biographien von L.E. Borowski, B. E. Jachmann und E.A.CH. Wasianski. Berliini: Deutsche Bibliothek Verlagsgesellschaft.

Irrlitz, Gerd. 2002. *Kant-Handbuch. Leben und Werk*., Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler.

Kant, Immanuel. 1991. *Political writings*. Toimittanut Hans Reiss. Cambridge: Cambridge University Press.

KIRJOITTAJATIEDOT

ANITTA KANANEN
YTT, viestinnän asiantuntija
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
anitta.kananen@jyu.fi